

ภาวะผู้นำทางการเมืองในมิติพุทธศาสตร์ บทบาทของสัปปุริสธรรม
ในการพัฒนาผู้นำที่มีคุณธรรม

¹พระสังวาน เขมปณโณ, ²พระสิริชัย ธรรมจาโร,
³พระสมุห์กองสี ญาณธโร และ ⁴ปรียาภรณ์ ฤทธาพรหม
¹Phra Sangwan Kaimapanyo, ²Phra Sirichai Thammacharo,
³Phrasamu Kongsee Yanatharo and ⁴Preeyaporn Ritthaprom

มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย, ประเทศไทย
Mahachulalongkomrajavidyalaya University, Thailand

¹Sangwan.kei@mcu.ac.th, ²sirichai.tha@mcu.ac.th,
³kongseeprompho2@gmail.com, ⁴waewta_511@yahoo.co.th

Received: November 7, 2025; **Revised:** November 24, 2025; **Accepted:** November 26, 2025

บทคัดย่อ

การศึกษานี้มีวัตถุประสงค์เพื่อวิเคราะห์แนวคิดภาวะผู้นำทางการเมืองในมิติพุทธศาสตร์ โดยมุ่งเน้นบทบาทของ สัปปุริสธรรม ในการพัฒนาผู้นำที่มีคุณธรรมและจริยธรรมในการบริหาร บ้านเมือง หลักสัปปุริสธรรม 7 ประการ ได้แก่ ธรรมัญญา (ความเข้าใจในธรรม) อุตัญญา (ความเข้าใจในผลของการกระทำ) อดตัญญา (ความเข้าใจในตนเอง) มัตตัญญา (ความพอประมาณ) กาลัญญา (การรู้กาลเทศะ) ปริสัญญญา (การรู้จักสังคม) และ บุคคลัญญา (การรู้จักบุคคล) ถือเป็นหลักธรรมที่สามารถช่วยพัฒนาผู้นำทางการเมืองให้มีคุณธรรมและสามารถ ตัดสินใจอย่างรอบคอบ บทความนี้ใช้ระเบียบวิธีวิจัยเชิงคุณภาพ โดยศึกษาจากเอกสารทาง พระพุทธศาสนาและแนวคิดภาวะผู้นำทางการเมือง จากการวิเคราะห์พบว่า สัปปุริสธรรมมี

¹ อาจารย์, สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

² อาจารย์, สาขาวิชารัฐศาสตร์ คณะสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

³ อาจารย์, สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

⁴ อาจารย์ ดร., สาขาวิชาพระพุทธศาสนา คณะพุทธศาสตร์ มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย วิทยาเขตอุบลราชธานี

ศักยภาพในการพัฒนาผู้นำให้มีความรับผิดชอบ โปร่งใส และสามารถบริหารจัดการภาครัฐได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ ยังช่วยเสริมสร้างความไว้วางใจจากประชาชนและนำไปสู่การปกครองที่มีความเป็นธรรมและสันติสุข บทความนี้สรุปว่า การประยุกต์ใช้หลักสัปปุริสธรรมสามารถเป็นแนวทางในการพัฒนาผู้นำทางการเมืองให้สอดคล้องกับหลักจริยธรรมและคุณธรรมในสังคมไทย

คำสำคัญ: ภาวะผู้นำทางการเมือง, สัปปุริสธรรม, คุณธรรม

Abstract

This study aims to analyze the concept of political leadership in the Buddhist dimension, focusing on the role of Sappurisadhamma in developing ethical and moral leaders in governance. The seven principles of Sappurisadhamma—Dhammakāṅkuta (understanding of principles), Atthakāṅkuta (understanding of consequences), Attakāṅkuta (self-awareness), Mattakāṅkuta (moderation), Kālikāṅkuta (timing awareness), Parisannakāṅkuta (social awareness), and Puggalakāṅkuta (understanding of individuals)—serve as ethical foundations that enable political leaders to make prudent decisions. This research adopts a qualitative approach by analyzing Buddhist scriptures and political leadership theories. The findings suggest that Sappurisadhamma has the potential to cultivate responsible, transparent, and efficient leadership in governance. Additionally, these principles help build public trust and contribute to a fair and peaceful political system. This paper concludes that applying Sappurisadhamma in political leadership can provide a moral and ethical framework suitable for Thai society.

Keywords: Political Leadership, Sappurisadhamma, Ethics

บทนำ

ในปัจจุบันสังคมไทยเผชิญกับความท้าทายหลายด้านทั้งในเรื่องของการเมือง เศรษฐกิจ และสังคมที่มีความซับซ้อนสูง ประชาชนมีความคาดหวังสูงต่อผู้นำในการสร้างสรรค์สังคมที่มีความยุติธรรม โปร่งใส และสงบสุข การพัฒนาผู้นำทางการเมืองจึงมีความสำคัญอย่างยิ่งในการส่งเสริมความมั่นคงและความยั่งยืนของระบบการปกครอง ในเรื่องนี้ การมีภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมและความรับผิดชอบจึงถือเป็นหนึ่งในคุณสมบัติที่สำคัญที่ผู้นำทุกคนต้องมีการพัฒนาผู้นำที่มีคุณธรรมไม่เพียงแต่เป็นเรื่องของการเรียนรู้ทฤษฎีทางการเมืองหรือการบริหารเท่านั้น แต่ยังเกี่ยวข้องกับการฝึกฝนความเข้าใจในหลักธรรมทางศาสนา โดยเฉพาะหลัก สัปปุริสธรรม ในพระพุทธศาสนา ซึ่ง

สามารถนำมาใช้ในการเสริมสร้างภาวะผู้นำที่มีจริยธรรมและการตัดสินใจที่มีความรอบคอบ หลักสัปปุริสธรรม 7 ประการ ซึ่งประกอบด้วย อัมมัญญา (ความเข้าใจในธรรม), อัถถัญญา (ความเข้าใจในผลของการกระทำ), อตตัญญา (ความเข้าใจในตนเอง), มัตตัญญา (ความพอประมาณ), กาลัญญา (การรู้จักกาลเทศะ), ปริสัญญัญญา (การรู้จักสังคม), และ ปุคคลัญญา (การรู้จักบุคคล) เป็นหลักที่สามารถประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผู้นำทางการเมืองให้มีความสามารถในการตัดสินใจที่ถูกต้อง และสามารถนำพาสังคมไปสู่การพัฒนาที่ยั่งยืนได้ (ประยูร, อ. 2562)

ในระดับทฤษฎีและกฎหมาย การพัฒนาผู้นำทางการเมืองที่มีคุณธรรมและความรับผิดชอบเป็นหนึ่งในหลักการสำคัญใน รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560 ที่มีการกำหนดบทบัญญัติเกี่ยวกับการกำหนดแนวทางในการพัฒนาผู้นำที่มีจริยธรรมและความโปร่งใสในภาครัฐ การปฏิบัติตามหลักธรรมในพระพุทธศาสนาในฐานะแนวทางการบริหารรัฐกิจ สามารถเสริมสร้างธรรมาภิบาล (Good Governance) ซึ่งเป็นหลักการสำคัญในการบริหารภาครัฐให้มีความโปร่งใสและมีประสิทธิภาพ

การศึกษาเกี่ยวกับ ภาวะผู้นำทางการเมืองในมิติพุทธศาสตร์ จึงเป็นการยกระดับ การศึกษาระบบการปกครองที่ไม่เพียงแค่อึดหลักวิชาการด้านการเมืองและการบริหารรัฐกิจ แต่ยังผสมผสานหลักธรรมทางพุทธศาสนาเพื่อเสริมสร้างผู้นำที่มีคุณธรรมและมีความรับผิดชอบต่อ งานบริหารภาครัฐ ในบริบทของ นโยบายสาธารณะ การนำหลัก สัปปุริสธรรม มาใช้ในการพัฒนาผู้นำทางการเมือง จะช่วยเสริมสร้างความไว้วางใจของประชาชนต่อรัฐบาล และสามารถตอบสนองต่อ ความต้องการของประชาชนได้ดียิ่งขึ้น โดยเฉพาะในช่วงเวลาที่สังคมกำลังเผชิญกับความไม่แน่นอน และความขัดแย้งทั้งภายในและภายนอกประเทศ การมีผู้นำที่มีคุณธรรมจึงเป็นสิ่งสำคัญที่จะช่วย สร้างความมั่นคงให้กับสังคมและประเทศชาติ

การนำหลักสัปปุริสธรรมมาใช้ในการพัฒนาผู้นำจะไม่เพียงแต่ช่วยให้ผู้นำสามารถตัดสินใจ ได้อย่างมีคุณธรรมและความรับผิดชอบต่อผู้อื่น แต่ยังช่วยส่งเสริมการพัฒนาบุคคลากรในภาครัฐให้ มีจริยธรรม และสามารถพัฒนาความสามารถในการทำงานเพื่อประโยชน์สาธารณะได้อย่างมี ประสิทธิภาพ (คณะรัฐมนตรี 2560)

ภาวะผู้นำตามบริบทสัปปุริสธรรมสู่แนวทางการพัฒนา

ภาวะผู้นำทางการเมือง (Political Leadership) เป็นปัจจัยสำคัญในการกำหนดทิศทาง และแนวทางการพัฒนาประเทศ โดยผู้นำทางการเมืองมีบทบาทในการตัดสินใจที่มีผลกระทบต่อ ชีวิตของประชาชนในประเทศ และมีความสำคัญในการสร้างความมั่นคงของรัฐและพัฒนาความสุข ของประชาชน การสร้างผู้นำที่มีคุณธรรมจึงเป็นสิ่งที่ยังสำคัญอย่างยิ่งในการบริหารการเมือง

โดยเฉพาะในบริบทของประเทศไทย ที่การเมืองมีความท้าทายในการสร้างคุณธรรมและความโปร่งใส การศึกษาภาวะผู้นำทางการเมืองในมิติพุทธศาสตร์จึงมีความสำคัญในการพัฒนาและสร้างผู้นำที่มีคุณธรรม ที่จะนำพาประเทศไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้อย่างยั่งยืน

ความสำคัญของภาวะผู้นำทางการเมือง

ผู้นำทางการเมืองมีบทบาทในการตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ที่เกี่ยวข้องกับการบริหารรัฐกิจ เช่น การกำหนดนโยบายสาธารณะ การแก้ไขปัญหาความยากจน การรักษาความสงบเรียบร้อย และการส่งเสริมการพัฒนาเศรษฐกิจ การมีผู้นำที่มีคุณธรรมและสามารถทำงานได้อย่างมีประสิทธิภาพจะช่วยเสริมสร้างความมั่นคงของประเทศและทำให้การบริหารประเทศสามารถทำได้อย่างโปร่งใสและยุติธรรม ผู้นำที่มีคุณธรรมไม่เพียงแต่จะมีความรับผิดชอบและมีความยุติธรรมในการตัดสินใจ แต่ยังสามารถสร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชนและส่งเสริมการพัฒนาที่ยั่งยืนได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สัปปุริสธรรม: หลักธรรมในการพัฒนาผู้นำ

1. สัปปุริสธรรม (Seven Qualities of a Good Person) เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนในการพัฒนาผู้นำทางการเมือง โดยเฉพาะในเรื่องของคุณธรรมและจริยธรรม เพื่อให้ผู้นำสามารถปฏิบัติหน้าที่ได้อย่างถูกต้องและเหมาะสม หลักสัปปุริสธรรมประกอบด้วย 7 ประการ ที่สำคัญสำหรับการพัฒนาผู้นำทางการเมือง ได้แก่

2. อัมมัญญา (ความเข้าใจในธรรม): ผู้นำที่มีความเข้าใจในธรรมจะสามารถตัดสินใจที่ถูกต้องและเหมาะสมตามหลักธรรมะ ทำให้การตัดสินใจนั้นเป็นไปในทางที่ยุติธรรมและเป็นประโยชน์ต่อประชาชน

3. อุตถัญญา (ความเข้าใจในผลของการกระทำ): ผู้นำที่สามารถเข้าใจผลกระทบจากการกระทำของตน จะสามารถตัดสินใจโดยคำนึงถึงผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อประชาชนและสังคม

4. อุตตัญญา (ความเข้าใจในตนเอง): การมีความรู้จักตนเองเป็นสิ่งสำคัญสำหรับผู้นำ เพราะสามารถตรวจสอบและปรับปรุงพฤติกรรมของตนให้เหมาะสมต่อการปกครอง

5. มัตตัญญา (ความพอประมาณ): ผู้นำที่มีความพอประมาณจะสามารถใช้ทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพ ไม่ฟุ่มเฟือยและไม่ประมาทในการใช้จ่ายงบประมาณ

6. กาลัญญา (การรู้จักกาลเทศะ): การตัดสินใจที่ดีจะต้องอาศัยการรู้จักกาลเทศะและการทำงานให้ตรงกับสถานการณ์ที่เกิดขึ้น

7. ปริสัญญญา (การรู้จักสังคม): ผู้นำที่สามารถเข้าใจความต้องการของสังคมและประชาชน จะสามารถตัดสินใจได้อย่างมีประสิทธิภาพและเป็นประโยชน์ต่อสังคม

8.บุคคลัญญา (การรู้จักบุคคล): การรู้จักบุคคลและสามารถทำความเข้าใจกับปัญหาของแต่ละบุคคลจะช่วยให้ผู้นำสามารถเลือกใช้กลยุทธ์และวิธีการที่เหมาะสมในการแก้ไขปัญหา

สรุปได้ว่าการนำหลักสัปปริสธรรมมาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผู้นำทางการเมืองจะช่วยให้ผู้นำมีความสามารถในการตัดสินใจที่มีคุณธรรมและยุติธรรม และสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ภาวะผู้นำที่มีคุณธรรม หลักการ แนวคิดและความสำคัญในบริบทสังคมไทย

ภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมเป็นแนวคิดที่ได้รับความนิยมอย่างมากในศาสตร์ทางรัฐศาสตร์ บริหารธุรกิจ และสังคมศาสตร์ เนื่องจากเป็นรากฐานสำคัญในการพัฒนาองค์กร สังคม และประเทศชาติ ผู้นำที่มีคุณธรรมไม่เพียงแต่มีความสามารถในการบริหารจัดการเท่านั้น แต่ยังมีคุณธรรมเป็นหลักยึดในการดำเนินงาน บทความนี้จะอธิบายแนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำที่มีคุณธรรม รวมถึงหลักการที่เกี่ยวข้อง ตลอดจนความสำคัญของภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมในบริบทของสังคมไทย

1. แนวคิดเกี่ยวกับภาวะผู้นำที่มีคุณธรรม

ภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมหมายถึง การที่ผู้นำมีจริยธรรม ค่านิยม และหลักคุณธรรมเป็นแนวทางในการดำเนินงาน แนวคิดนี้ได้รับอิทธิพลจากหลายศาสตร์ อาทิ รัฐศาสตร์ ปรัชญา การเมือง และบริหารธุรกิจ โดยมีการพัฒนาผ่านมุมมองที่แตกต่างกัน นักวิชาการหลายท่านให้คำจำกัดความเกี่ยวกับภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมดังนี้:

สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ (2562) กล่าวว่า ภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมเป็นกระบวนการที่ผู้นำใช้หลักคุณธรรมและจริยธรรมในการกำหนดแนวทางและนโยบายขององค์กร เพื่อให้เกิดความเป็นธรรมและความซื่อสัตย์ต่อผู้ตามและสังคม (สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์ 2562).

ศิริวรรณ เสรีรัตน์ (2561) ได้อธิบายว่าภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมต้องมีความรับผิดชอบ โปร่งใส และยุติธรรมในการตัดสินใจ โดยเน้นการพัฒนาคุณธรรมในระดับองค์กรและสังคม (ศิริวรรณ เสรีรัตน์, 2561)

วรเดช จันทรร (2563) ชี้ให้เห็นว่าภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมเกี่ยวข้องกับหลักการบริหารที่อาศัยจริยธรรมเป็นพื้นฐานในการตัดสินใจและส่งผลให้เกิดการบริหารที่ยั่งยืน (วรเดช จันทรร 2563)

2. หลักการของภาวะผู้นำที่มีคุณธรรม

การพัฒนาและส่งเสริมภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมสามารถอ้างอิงได้จากแนวคิดทางจริยศาสตร์ และหลักธรรมทางศาสนา โดยมีหลักการสำคัญดังต่อไปนี้:

หลักความซื่อสัตย์ (Integrity) ผู้นำที่มีคุณธรรมต้องยึดมั่นในความจริงใจ ซื่อสัตย์ต่อตนเองและผู้อื่น รวมถึงมีความโปร่งใสในการบริหาร

หลักความรับผิดชอบ (Responsibility) ผู้นำต้องแสดงออกถึงความรับผิดชอบต่อการตัดสินใจและผลที่ตามมา โดยต้องสามารถอธิบายการกระทำของตนเองต่อสังคม

หลักความยุติธรรม (Fairness) ผู้นำต้องปฏิบัติต่อทุกคนอย่างเท่าเทียม ไม่มีอคติ และยึดมั่นในความเป็นธรรม

หลักการมีเมตตาและเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ (Compassion and Generosity) ผู้นำที่มีคุณธรรมต้องมีความเมตตาต่อผู้ตาม สนับสนุนและส่งเสริมให้เกิดการพัฒนา

3. ความสำคัญของภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมในบริบทสังคมไทย

ภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมมีบทบาทสำคัญในสังคมไทยในหลายมิติ ดังนี้

ในภาครัฐ ผู้นำที่มีคุณธรรมจะช่วยลดปัญหาคอร์รัปชัน ส่งเสริมความโปร่งใส และสร้างความไว้วางใจให้กับประชาชน

ในภาคธุรกิจ ผู้นำที่มีคุณธรรมสามารถสร้างวัฒนธรรมองค์กรที่มีจริยธรรม ส่งผลต่อความยั่งยืนขององค์กรและความเชื่อมั่นของลูกค้า

ในภาคสังคม ผู้นำที่มีคุณธรรมช่วยสร้างสังคมที่มีคุณค่าทางจริยธรรม ลดความขัดแย้ง และส่งเสริมความสามัคคี

สรุปภาวะผู้นำที่มีคุณธรรมเป็นปัจจัยสำคัญที่ช่วยให้เกิดการบริหารจัดการที่มีประสิทธิภาพ โปร่งใส และเป็นที่ยอมรับในสังคม แนวคิดนี้ไม่เพียงส่งเสริมความยุติธรรมและความซื่อสัตย์ แต่ยังเป็นแนวทางสำคัญในการพัฒนาสังคมไทยให้เกิดความมั่นคงและยั่งยืน

4. ภาวะผู้นำที่มีคุณธรรม

ผู้นำที่มีคุณธรรมไม่เพียงแต่จะปฏิบัติตามหลักจริยธรรมในชีวิตประจำวัน แต่ยังสามารถใช้หลักธรรมพุทธศาสนาในการตัดสินใจในเรื่องสำคัญที่เกี่ยวข้องกับการบริหารประเทศ การนำหลักสัจธรรมมาใช้ในการพัฒนาผู้นำทางการเมืองจะช่วยให้ผู้นำสามารถตัดสินใจในเรื่องต่างๆ ได้อย่างมีความรับผิดชอบ และสามารถสร้างความมั่นคงและความยุติธรรมในสังคมได้

คุณธรรมที่ผู้นำทางการเมืองต้องมีประกอบด้วย ความซื่อสัตย์สุจริต, ความมีความรับผิดชอบ, ความยุติธรรม และความโปร่งใส ผู้นำที่มีคุณธรรมจะไม่ใช้ตำแหน่งทางการเมืองเพื่อประโยชน์ส่วนตัว แต่จะทำงานเพื่อประโยชน์ของส่วนรวมและประชาชน

การพัฒนาผู้นำทางการเมืองในประเทศไทยในบริบทของประเทศไทย การพัฒนาผู้นำทางการเมืองที่มีคุณธรรมจำเป็นต้องมีการศึกษาและการฝึกอบรมที่มุ่งเน้นไปที่การพัฒนาความรู้ความ

เข้าใจในหลักธรรมพุทธศาสนา โดยเฉพาะหลักสัปปุริสธรรม ผู้นำที่สามารถนำหลักธรรมเหล่านี้มาใช้ในการบริหารจะสามารถสร้างการเมืองที่มีความยุติธรรมและโปร่งใสได้

การนำหลักธรรมพุทธศาสนามาใช้ในการพัฒนาผู้นำยังช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นของประชาชนต่อการบริหารของรัฐบาล ทำให้ประชาชนเห็นว่าผู้นำมีความตั้งใจที่ดีและสามารถแก้ไขปัญหาต่างๆ ได้อย่างมีประสิทธิภาพ

สรุปภาวะผู้นำทางการเมืองที่มีคุณธรรมเป็นสิ่งสำคัญที่ช่วยให้การเมืองสามารถดำเนินไปอย่างยุติธรรมและมีประสิทธิภาพ การพัฒนาผู้นำทางการเมืองในมิติพุทธศาสตร์โดยใช้หลักสัปปุริสธรรมจะช่วยให้ผู้นำมีคุณธรรมในการตัดสินใจและสามารถนำพาประเทศไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองได้อย่างยั่งยืน การศึกษาและการฝึกอบรมผู้นำทางการเมืองที่เน้นการนำหลักธรรมพุทธศาสนาไปใช้ในการบริหารราชการแผ่นดินจะช่วยเสริมสร้างผู้นำที่มีคุณธรรมและสามารถแก้ไขปัญหาที่เกิดขึ้นในสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ (ธีระวิทย์, ร.2564).

5. ภาวะผู้นำทางการเมืองในมิติพุทธศาสตร์

ภาวะผู้นำทางการเมืองเป็นหัวข้อที่สำคัญในกระบวนการพัฒนาประเทศ การมีผู้นำที่ดีมีคุณธรรมและความรับผิดชอบเป็นปัจจัยสำคัญในการบริหารรัฐกิจที่มีประสิทธิภาพและโปร่งใส โดยเฉพาะในบริบทของประเทศไทย ที่การเมืองยังคงมีความซับซ้อนและมีความท้าทายในการรักษาความยุติธรรม ความโปร่งใส และการพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน การนำหลักธรรมพุทธศาสนามาใช้ในการพัฒนาผู้นำทางการเมืองสามารถเสริมสร้างความเป็นธรรมและความรับผิดชอบต่อผู้นำในภาครัฐได้อย่างยั่งยืน

ความสำคัญของผู้นำทางการเมือง ในสังคมการเมือง ผู้นำต้องมีความสามารถในการตัดสินใจที่มีความยุติธรรมและสามารถนำพาประเทศไปสู่เป้าหมายที่ดีที่สุด การมีผู้นำที่มีภาวะผู้นำที่ดี จะทำให้สามารถลดปัญหาความขัดแย้งทางการเมืองและการบริหารที่ไม่โปร่งใสได้อย่างมีประสิทธิภาพ นอกจากนี้ยังสามารถเสริมสร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชนและประเทศชาติ

ภาวะผู้นำทางการเมืองนั้นสามารถพัฒนาได้จากหลายแหล่งที่มา รวมถึงการศึกษาและการใช้หลักธรรมพุทธศาสนาในการพัฒนาผู้นำ โดยเฉพาะหลัก สัปปุริสธรรม ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการพัฒนาผู้นำให้มีคุณธรรมและจริยธรรม (ศิริชัย, พ. 2562).

สัปปุริสธรรมในการพัฒนาผู้นำ สัปปุริสธรรมประกอบไปด้วย 7 อย่าง ได้แก่ อัมมัญญุตตา, อัถถัญญุตตา, อตตัญญุตตา, มัตตัญญุตตา, กาลัญญุตตา, ปริสสัญญุตตา และปุคคลัญญุตตา ซึ่งเป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนในการพัฒนาผู้นำที่ดี ผู้นำที่มีสัปปุริสธรรมจะสามารถตัดสินใจได้อย่างมีความรับผิดชอบ และยุติธรรมต่อสังคม โดยสัปปุริสธรรมสามารถนำมาปรับใช้ในภาครัฐ เพื่อส่งเสริมการบริหารงานที่มีประสิทธิภาพและความโปร่งใส

6. การใช้สัจธรรมในการบริหารรัฐกิจ

การใช้สัจธรรมในภาครัฐสามารถช่วยในการตัดสินใจที่มีความยุติธรรมและโปร่งใส โดยการพัฒนาผู้นำที่มีคุณธรรมจะช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นของประชาชนในรัฐบาล และสร้างความยั่งยืนในกระบวนการปกครอง

การนำสัจธรรมมาใช้ในการบริหารรัฐกิจสามารถทำให้เกิดการปกครองที่ดี ซึ่งจะช่วยลดปัญหาความไม่โปร่งใสและการทุจริตในภาครัฐ และช่วยสร้างความมั่นคงให้กับประเทศ

สรุปการศึกษาและพัฒนาผู้นำทางการเมืองโดยใช้หลักธรรมพุทธศาสนาเป็นเครื่องมือสำคัญในการเสริมสร้างคุณธรรมและความรับผิดชอบในภาครัฐ โดยเฉพาะการใช้สัจธรรมในการพัฒนาผู้นำทางการเมืองสามารถช่วยเพิ่มความยุติธรรมและความโปร่งใสในการบริหารรัฐกิจ ซึ่งจะส่งผลดีต่อความเชื่อมั่นของประชาชนและการพัฒนาประเทศในระยะยาว

การเมืองและธรรมาภิบาล แนวคิดและความสำคัญในบริบทไทย

การเมืองและธรรมาภิบาลเป็นองค์ประกอบสำคัญของระบบการปกครองที่มีประสิทธิภาพ และเป็นธรรม ธรรมาภิบาลเป็นหลักการที่ช่วยส่งเสริมความโปร่งใส การมีส่วนร่วม และความรับผิดชอบต่อรัฐบาล ซึ่งเป็นปัจจัยสำคัญในการสร้างเสถียรภาพทางการเมืองและพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ในบทความนี้จะวิเคราะห์แนวคิดเกี่ยวกับการเมืองและธรรมาภิบาล ตลอดจนผลกระทบของธรรมาภิบาลต่อการพัฒนาการเมืองไทย

การเมืองหมายถึงกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการใช้อำนาจและทรัพยากรในการบริหารประเทศ โดยมีจุดมุ่งหมายเพื่อกำหนดนโยบายสาธารณะ การจัดสรรอำนาจ และการบริหารรัฐ (Heywood, 2019) ในบริบทของประเทศไทย ระบบการเมืองมีลักษณะเฉพาะที่สะท้อนถึงวัฒนธรรมทางการเมือง โครงสร้างทางสังคม และประวัติศาสตร์ของชาติ

1. แนวคิดเรื่องธรรมาภิบาล

ธรรมาภิบาล (Good Governance) หมายถึง หลักการบริหารที่มีความโปร่งใส มีประสิทธิภาพ และมีความรับผิดชอบต่อประชาชน องค์การสหประชาชาติ (United Nations Development Programme: UNDP, 1997) ได้กำหนดองค์ประกอบของธรรมาภิบาลไว้ 8 ประการ ได้แก่ ความมีส่วนร่วม (Participation) หลักนิติธรรม (Rule of Law) ความโปร่งใส (Transparency) การตอบสนอง (Responsiveness) ฉันทามติ (Consensus-Oriented) ความเสมอภาคและการมีส่วนร่วม (Equity and Inclusiveness) ประสิทธิภาพและประสิทธิผล (Effectiveness and Efficiency) และความรับผิดชอบต่อ (Accountability)

2. ความสำคัญของธรรมาภิบาลในการเมืองไทย

ในบริบทของประเทศไทย ธรรมาภิบาลมีบทบาทสำคัญในการกำหนดทิศทางของการเมืองและการบริหารภาครัฐ ปัจจัยที่สำคัญในธรรมาภิบาล ได้แก่

ความโปร่งใสของรัฐบาล: การเปิดเผยข้อมูลต่อสาธารณะและความสามารถของประชาชนในการเข้าถึงข้อมูลเป็นพื้นฐานของธรรมาภิบาลที่ดี (วรชัย ตันติวงษ์, 2562)

การมีส่วนร่วมของประชาชน: การให้โอกาสแก่ประชาชนในการแสดงความคิดเห็นและมีส่วนร่วมในกระบวนการตัดสินใจทางการเมืองจะช่วยลดความขัดแย้งและเพิ่มความชอบธรรมให้แก่รัฐบาล (สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์, 2563)

การบังคับใช้กฎหมายอย่างมีประสิทธิภาพ: หลักนิติธรรมเป็นหัวใจสำคัญของธรรมาภิบาลซึ่งช่วยให้ระบบการเมืองดำเนินไปอย่างเป็นธรรมและปราศจากการทุจริต (นภดล ร่มโพธิ์, 2561)

อุปสรรคของธรรมาภิบาลในประเทศไทย

แม้ว่าหลักธรรมาภิบาลจะได้รับการส่งเสริมในภาครัฐ แต่ยังคงมีอุปสรรคที่สำคัญ เช่น

การทุจริตและคอร์รัปชันที่ฝังรากลึกในสถาบันการเมือง

การขาดความโปร่งใสในการบริหารของภาครัฐ

การมีอิทธิพลของกลุ่มทุนทางการเมืองที่ส่งผลต่อการกำหนดนโยบาย

สรุป ธรรมาภิบาลเป็นกลไกที่สำคัญในการพัฒนาการเมืองไทยให้มีเสถียรภาพและเป็นธรรม การส่งเสริมความโปร่งใส การมีส่วนร่วม และหลักนิติธรรมจะช่วยเสริมสร้างความเข้มแข็งของประชาธิปไตย และนำไปสู่การพัฒนาประเทศอย่างยั่งยืน ดังนั้น หน่วยงานภาครัฐและภาคประชาสังคมต้องร่วมมือกันเพื่อผลักดันให้ธรรมาภิบาลกลายเป็นรากฐานสำคัญของการเมืองไทยในอนาคต

3. การเมืองและธรรมาภิบาล

การเมืองและธรรมาภิบาล (Good Governance) เป็นสองแนวคิดที่มีความสัมพันธ์อย่างใกล้ชิดกันในการบริหารจัดการภาครัฐ โดยเฉพาะในยุคที่ประชาชนมีความคาดหวังต่อการปกครองที่โปร่งใส ยุติธรรม และมีประสิทธิภาพ การเมืองเป็นกระบวนการที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจในระดับสังคมและการจัดสรรทรัพยากรในสังคมให้เกิดประโยชน์สูงสุด ขณะที่ธรรมาภิบาลเป็นหลักการที่ช่วยให้การปกครองและการบริหารรัฐกิจมีความโปร่งใส ประชาชนมีส่วนร่วมในการตัดสินใจ การจัดการมีความรับผิดชอบ และการดำเนินงานมีประสิทธิภาพ ซึ่งหลักการธรรมาภิบาลนี้เป็นสิ่งสำคัญในการเสริมสร้างความเชื่อมั่นของประชาชนในรัฐบาล

การเมืองและธรรมาภิบาลในบริบทของพุทธศาสตร์ เมื่อพูดถึงการเมืองและธรรมาภิบาลในบริบทของพุทธศาสตร์ หลักธรรมในพระพุทธศาสนามีความสำคัญในการชี้นำการดำเนินชีวิตของ

ผู้คน รวมถึงการปกครองในสังคมด้วย โดยเฉพาะในหลักการที่เกี่ยวข้องกับการตัดสินใจที่มีความรับผิดชอบ ความเป็นธรรม และการบริหารที่โปร่งใส หลักการสำคัญหนึ่งที่พระพุทธเจ้าทรงสอนคือ สัปปริสธรรม ซึ่งประกอบไปด้วย 7 ประการ ได้แก่

อัมมัญญาตา คือ ความเข้าใจในธรรม ผู้นำที่มีอัมมัญญาตามีความเข้าใจในหลักธรรมและหลักการที่ถูกต้อง เขาจะสามารถตัดสินใจในลักษณะที่เป็นธรรมและถูกต้องตามหลักการของศีลธรรม

อัตถัญญาตา (ความเข้าใจในผลของการกระทำ) การมีอัตถัญญาตาจะช่วยให้ผู้นำสามารถตัดสินใจโดยคำนึงถึงผลที่เกิดขึ้นจากการกระทำ ซึ่งจะช่วยลดผลกระทบที่ไม่พึงประสงค์

อตตัญญาตา (ความเข้าใจในตนเอง) ผู้นำที่มีอตตัญญาตาจะสามารถตรวจสอบตัวเองและพิจารณาว่าการกระทำของตนเองสอดคล้องกับหลักธรรมและไม่เอื้อประโยชน์แก่ตนเองมากเกินไป

มัตตัญญาตา (ความพอประมาณ) ผู้นำที่มีมัตตัญญาตาจะสามารถใช้ทรัพยากรได้อย่างมีประสิทธิภาพและพอประมาณ ไม่เกินความจำเป็น

กาลัญญาตา (การรู้กาลเทศะ) การรู้กาลเทศะทำให้ผู้นำสามารถตัดสินใจได้เหมาะสมกับสถานการณ์ และมีการดำเนินงานที่ทันเวลาและมีความยืดหยุ่น

ปริสสัยญาตา (การรู้จักสังคม) ผู้นำที่มีปริสสัยญาตาจะสามารถเข้าใจและปรับตัวตามบริบทของสังคม และมีความสามารถในการทำงานร่วมกับผู้คนในสังคม

บุคคลัญญาตา (การรู้จักบุคคล) การรู้จักบุคคลจะทำให้ผู้นำสามารถเข้าใจความต้องการของประชาชน และสามารถปรับการทำงานให้เหมาะสมกับแต่ละกลุ่มได้

การนำหลักสัปปริสธรรม มาใช้ในการบริหารรัฐกิจและการเมืองจะช่วยเสริมสร้างการตัดสินใจที่มีคุณธรรมและความรับผิดชอบ สามารถสร้างความเชื่อมั่นให้กับประชาชนและสังคม ทำให้เกิดการปกครองที่โปร่งใสและยุติธรรม ซึ่งเป็นหนึ่งในคุณสมบัติของ ธรรมาภิบาล ที่เป็นหลักการสำคัญในกระบวนการปกครองสมัยใหม่

ธรรมาภิบาล (Good Governance) เป็นแนวคิดที่มีการนำมาใช้ในหลายประเทศเพื่อเสริมสร้างระบบการปกครองที่เป็นธรรม มีความโปร่งใส และสามารถตรวจสอบได้ โดยการนำหลักการนี้ในการบริหารรัฐกิจจะช่วยให้การดำเนินการต่าง ๆ ในภาครัฐเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ การมีธรรมาภิบาลยังช่วยสร้างความไว้วางใจในรัฐบาลและผู้นำรัฐมากยิ่งขึ้น ซึ่งในยุคปัจจุบัน ความโปร่งใสและการตรวจสอบในภาครัฐได้รับความสำคัญอย่างยิ่ง โดยเฉพาะเมื่อมีปัญหาการทุจริตและการใช้ทรัพยากรอย่างไม่เหมาะสมในภาครัฐ

หลักธรรมในการบริหารรัฐกิจในมิติพุทธศาสตร์ มีส่วนสำคัญในการเสริมสร้างธรรมาภิบาลให้เกิดขึ้นในสังคม โดยเฉพาะการนำ สัปปริสธรรม มาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผู้นำที่มีคุณธรรม ซึ่ง

จะช่วยในการลดปัญหาความไม่โปร่งใสและการทุจริตภายในภาครัฐ รวมถึงการเสริมสร้างความเชื่อมั่นจากประชาชนในระบบการปกครอง

จากการศึกษาและวิเคราะห์ การเมืองและธรรมาภิบาลในมิติพุทธศาสตร์สามารถนำหลักธรรมและแนวคิดต่างๆ ของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผู้นำทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ การใช้หลัก สัปปุริสธรรม ในการบริหารจัดการภาครัฐจะเสริมสร้างผู้นำที่มีคุณธรรม ความรับผิดชอบ และสามารถตัดสินใจในเรื่องที่สำคัญได้อย่างมีประสิทธิภาพและยุติธรรม ซึ่งถือเป็นหัวใจสำคัญของธรรมาภิบาลในสังคมที่มีความโปร่งใสและเชื่อมั่นจากประชาชน (กิจจา, พ. 2562).

ภาวะผู้นำทางการเมืองในมิติพุทธศาสตร์ ศึกษาบทบาทของสัปปุริสธรรมในการพัฒนาผู้นำที่มีคุณธรรม ในสังคมการเมือง การมีผู้นำที่มีคุณธรรมและความรับผิดชอบถือเป็นปัจจัยสำคัญที่จะส่งเสริมการปกครองที่มีความยุติธรรม โปร่งใส และสามารถพัฒนาประเทศได้อย่างยั่งยืน การพัฒนาผู้นำทางการเมืองที่มีคุณธรรมจำเป็นต้องมีการฝึกฝนทักษะและความสามารถในการตัดสินใจที่ไม่เพียงแต่ถูกต้องตามหลักวิชาการ แต่ต้องยึดถือหลักธรรมที่มีความยุติธรรมและเห็นแก่ประโยชน์ส่วนรวม การนำหลักธรรมพุทธศาสนาโดยเฉพาะ สัปปุริสธรรม มาใช้ในการพัฒนาผู้นำทางการเมืองจะช่วยเสริมสร้างผู้นำที่มีคุณธรรมในระดับที่ยั่งยืน ซึ่งจะทำให้การตัดสินใจของผู้นำมีคุณค่าต่อสังคมและช่วยแก้ไขปัญหาของประเทศในระยะยาว

คุณธรรมและการพัฒนาผู้นำทางการเมือง คุณธรรม (Virtue) หมายถึงลักษณะทางจริยธรรมที่สะท้อนถึงพฤติกรรมที่ดีและเหมาะสมที่เป็นประโยชน์ต่อบุคคลและสังคม ความมีคุณธรรมในผู้นำทางการเมืองจะช่วยให้การตัดสินใจมีความยุติธรรม ไม่เอื้อประโยชน์ส่วนตน และสามารถรับผิดชอบต่อการกระทำของตนเองได้ ซึ่งเป็นสิ่งสำคัญในการเสริมสร้างความเชื่อมั่นในประชาชนและการรักษาความยุติธรรมในสังคม

ในบริบทของการเมือง ผู้นำที่มีคุณธรรมจะสามารถกำหนดนโยบายที่มีประโยชน์แก่ประชาชนโดยไม่ละเลยต่อผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นกับกลุ่มคนที่มีผลประโยชน์ต่างกัน คุณธรรมในการเมืองจึงเกี่ยวข้องข้องกับการตัดสินใจที่สามารถนำไปสู่ผลดีแก่สังคมและประชาชนโดยรวม โดยปฏิบัติตามหลักศีลธรรมและจริยธรรมที่มีอยู่ในสังคม

สัปปุริสธรรมในการพัฒนาผู้นำทางการเมือง

สัปปุริสธรรม เป็นหลักธรรมที่พระพุทธเจ้าทรงสอนเพื่อพัฒนาผู้นำให้มีคุณธรรม ซึ่งประกอบด้วย 7 ประการ ที่สามารถนำมาปรับใช้ในภาวะผู้นำทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ

ธัมมัญญตา (ความเข้าใจในธรรม) การที่ผู้นำมีความเข้าใจในหลักธรรมทำให้การตัดสินใจของผู้นำเป็นไปอย่างถูกต้องตามหลักธรรม จึงเป็นการปกครองที่ยุติธรรมและโปร่งใส

อึดัญญา (ความเข้าใจในผลของการกระทำ) การเข้าใจในผลของการกระทำจะช่วยให้ผู้นำคิดถึงผลกระทบที่เกิดขึ้นจากการตัดสินใจ ซึ่งช่วยลดผลกระทบที่อาจเกิดขึ้นต่อสังคมและประเทศ

อดตัณญา (ความเข้าใจในตนเอง) ผู้นำที่มีความเข้าใจในตนเองสามารถตรวจสอบการกระทำของตนเอง และสามารถปรับปรุงพฤติกรรมการทำงานให้สอดคล้องกับหลักธรรม

มัตตัณญา (ความพอประมาณ): ผู้นำที่มีความพอประมาณสามารถใช้งบประมาณและทรัพยากรต่าง ๆ ในทางที่คุ้มค่า ไม่ฟุ่มเฟือยและไม่ประมาท

กาลัญญา (การรู้จักกาลเทศะ) การที่ผู้นำรู้จักกาลเทศะและสามารถตัดสินใจได้ตามสถานการณ์ที่เหมาะสมทำให้การบริหารงานมีความยืดหยุ่นและทันสมัย

ปริสัญญญา (การรู้จักสังคม) การที่ผู้นำมีความสามารถในการเข้าใจและประเมินสถานการณ์สังคมได้อย่างถูกต้องจะช่วยให้การดำเนินนโยบายมีผลที่ดีต่อประชาชน

บุคคลัญญา (การรู้จักบุคคล) การที่ผู้นำรู้จักบุคคลและสามารถเข้าใจความต้องการของประชาชนจะช่วยให้การตัดสินใจสามารถตอบสนองความต้องการของสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ

เมื่อผู้นำทางการเมืองสามารถนำสัปปุริสธรรมมาใช้ในการพัฒนาตัวเอง จะทำให้ผู้นำมีคุณธรรมที่แข็งแกร่งและสามารถนำพาประเทศไปสู่การปกครองที่มีความยุติธรรมและโปร่งใสได้ การตัดสินใจที่ถูกต้องตามหลักสัปปุริสธรรมจะช่วยเสริมสร้างความไว้วางใจและความเชื่อมั่นในรัฐบาลและผู้นำทางการเมือง

บทสรุป

การใช้คุณธรรมในการแก้ไขปัญหาการเมืองการมีคุณธรรมในผู้นำทางการเมืองจะช่วยให้ผู้นำสามารถจัดการกับปัญหาทางการเมืองได้อย่างมีประสิทธิภาพ การที่ผู้นำมีคุณธรรมไม่เพียงแต่จะทำให้การตัดสินใจเป็นไปอย่างยุติธรรม แต่ยังช่วยในการสร้างความสัมพันธ์ที่ดีระหว่างผู้นำและประชาชน การนำคุณธรรมมาใช้ในการแก้ไขปัญหาการเมืองยังช่วยให้ผู้นำมีทักษะในการเผชิญหน้ากับปัญหาที่ซับซ้อนในสังคมและช่วยลดความขัดแย้งภายในประเทศได้

ในกรณีของประเทศไทย ผู้นำที่มีคุณธรรมสามารถลดปัญหาความไม่สงบในสังคมได้ ซึ่งสามารถสร้างความมั่นคงให้แก่ระบบการปกครองและเป็นสิ่งสำคัญในการพัฒนาประเทศในระยะยาว การมีคุณธรรมในผู้นำทางการเมืองเป็นสิ่งที่สำคัญต่อกระบวนการปกครองที่มีประสิทธิภาพและยั่งยืน การนำหลักสัปปุริสธรรมของพระพุทธศาสนามาประยุกต์ใช้ในการพัฒนาผู้นำทางการเมืองไม่เพียงแต่ช่วยให้การตัดสินใจของผู้นำเป็นไปอย่างยุติธรรมและมีคุณธรรม แต่ยังช่วยเสริมสร้างความเชื่อมั่นในรัฐบาลและการบริหารภาครัฐ การมีผู้นำที่มีคุณธรรมสามารถทำให้

การเมืองในประเทศมีความยุติธรรมและโปร่งใส เป็นรากฐานสำคัญของการพัฒนาประเทศในทุกๆ ด้าน (ศรีสุภา, ส.2560).

ภาวะผู้นำทางการเมืองในมิติพุทธศาสตร์เป็นแนวคิดที่เน้นการนำเสนอคุณลักษณะของผู้นำที่มีคุณธรรมตามหลักพุทธศาสนา ซึ่งสะท้อนถึงการปฏิบัติที่ไม่เพียงแต่เน้นผลประโยชน์ส่วนตัวหรือกลุ่ม แต่ยังคำนึงถึงความดีและความยุติธรรมของสังคมส่วนรวม ผู้นำที่มีคุณธรรมตามแนวทางพุทธศาสนาควรมีคุณสมบัติที่ช่วยสร้างความสงบสุขและความสามัคคีในสังคม ซึ่งสัปปุริสธรรม (หรือ 7 ประการแห่งความดีงาม) เป็นเครื่องมือสำคัญในการพัฒนาและประเมินความเป็นผู้นำที่ดีในบริบทนี้

การศึกษาและนำแนวทางสัปปุริสธรรมมาปฏิบัติจะทำให้ผู้นำสามารถปรับตัวให้เข้ากับการเปลี่ยนแปลงทางการเมืองและสังคมได้อย่างมีประสิทธิภาพ สร้างความสมดุลระหว่างผลประโยชน์ส่วนตัวและส่วนรวม และยึดถือหลักธรรมในทุกด้านของการตัดสินใจเพื่อการสร้างสังคมที่ดีและยั่งยืน

เอกสารอ้างอิง

- กิจจา, พ. (2562). *การเมืองและธรรมาภิบาล: แนวคิดและการประยุกต์ใช้ในประเทศไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์.
- ประยูร, อ. (2562). *การเสริมสร้างภาวะผู้นำทางการเมืองในมิติพุทธศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์วิชาการ.
- คณะรัฐมนตรี. (2560). *รัฐธรรมนูญแห่งราชอาณาจักรไทย พ.ศ. 2560*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งชาติ.
- ธีระวิทย์, ร. (2564). *คุณธรรมในภาวะผู้นำทางการเมือง: การวิเคราะห์ในมิติพุทธศาสตร์*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์.
- ศิริชัย, พ. (2562). *การพัฒนาผู้นำทางการเมืองตามหลักธรรมพุทธศาสนา*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์การเมืองการปกครอง.
- ศรีสุภา, ส. (2560). *ภาวะผู้นำทางการเมืองและการพัฒนาคุณธรรมในสังคมไทย*. นครปฐม: มหาวิทยาลัยมหาจุฬาลงกรณราชวิทยาลัย.
- สุชาติ ประสิทธิ์รัฐสินธุ์. (2562). *ภาวะผู้นำและจริยธรรมในการบริหารองค์กร*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์แห่งจุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย.
- ศิริวรรณ เสรีรัตน์. (2561). *จริยธรรมในการบริหารและการพัฒนาภาวะผู้นำ*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์ธรรมศาสตร์.

- วรเดช จันทรศร. (2563). *ภาวะผู้นำและการบริหารเชิงคุณธรรม: แนวคิดและการประยุกต์ใช้ใน
บริษัทไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์มหาวิทยาลัยเกษตรศาสตร์.
- นภดล ร่มโพธิ์. (2561). *ธรรมาภิบาลและการบริหารรัฐสมัยใหม่*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์จุฬาลงกรณ์
มหาวิทยาลัย.
- วรชัย ตันติวรวงศ์. (2562). *การเมืองไทยในบริบทของธรรมาภิบาล*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
ธรรมศาสตร์.
- สมชาย ภคภาสน์วิวัฒน์. (2563). *ธรรมาภิบาลกับการปฏิรูปการเมืองไทย*. กรุงเทพฯ: สำนักพิมพ์
มหาวิทยาลัยรามคำแหง.